

ЃОКО ЃОРЃЕВСКИ

ПРОРОКОТ ЈОНА И ПРОБЛЕМОТ НА ПРИФАЌАЊЕ НА БОЖЈОТО МИЛОСРДИЕ

Книгата на пророкот Јона има само 48 стиха и се вбројува меѓу нај-малите библски книги¹. Но, иако мала по обем, оваа книга е вистинско уметничко ремек-дело, а воедно придвижува и серија значајни теолошки прашања. Главната тема на книгата е непослушноста на еврејскиот пророк кон Господа, нешто што е без преседан во еврејската библска традиција. Присутна е и голема тема за Божјото владеење над природата, над другите народи, како и над секој поединец и неговата лична судбина, но и темите за покајанието и проштевањето, за Божјото милосрдие и човековата тесноградост. На тој начин книгата посебно ја нагласува разликата помеѓу Божјиот и човечкиот начин на набљудување на светот како целина, тешкотијата да се прифати Божјото милосрдие, да се прифати Бог кој проштева, но и нашата подготвеност да проштеваме.

¹ Повеќе за оваа тема: J. Ackerman, "Satire and Symbolism in the Song of Jonah", in B. Halpern, ed. *Traditions in Transformation* (Winona Lake: Eisenbrauns, 1981), 213-246; K. Almqvist, *Studies in the Book of Jonah*, Studia Semitica Upsalkinsis, 7; Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1986; B. Childs, "The Canonical Shape of the Book of Jonah", in G.A. Tuttle, ed. *Biblical and Near Eastern Studies*, Grand Rapids: Eerdmans, 1978: 122-28; R. Clements, "The Purpose of the Book of Jonah", Congress Volume. VTSup 28; Leiden: Brill, 1975: 16-28; A. Cooper, "In Praise of Divine Caprice: The Significance of the Book of Jonah", in P.R. Davies and D.J.A. Clines, eds. *Among the Prophets*, Sheffield: JSOT Press, 1993: 144-163; G. Emmerson, "Another Look at the Book of Jonah", ExpT 88 (1976), 86-88; A. Ephros, "The Book of Jonah as Allegory", JBQ 27 (1999), 141-51; S. Frolov, "Returning the Ticket: God and His Prophet in the Book of Jonah", JSOT 86 (1999), 85-105; S. Lawson, "The Power of Biblical Preaching: An Expository Study of Jonah 3:1-10", BS 158 (2001), 331-46; J. Limburg, *Jonah: a Commentary*. Louisville: Westminster/John Knox, 1993; W. Moberly, "Preaching for a Response? Jonah's Message to the Ninevites Reconsidered", VT 53 (2003), 156-68; J. Sasson, *Jonah*. NY: Doubleday, 1990; J. Swetnam, "Some signs of Jonah", Biblica 68/1 (1987), 74-79; D. Timmer, "Jonah and mission: missiological dichotomy, biblical theology, and the via tertia", WTJ 70, 1 (2008): 159-175; M. Turner, "Jonah 3:10-4:11", Int 52 (1998), 411-14; H. Wolff, *Obadiah and Jonah*. Minneapolis: Augsburg, 1986. Ивайло Найденов, Библијскиот Ѓона, София 2008.

Од многу аспекти книгата Јона е книга на парадокси. Во неа пророкот повеќе молчи отколку што говори, иако пророчките текстови од другите книги обично избобилуваат со говори, опомени и пророштва. Книгата Јона, пак, наликува многу на текстовите од историските книги, како оние раскази за пророците Илија и Елисеј и за разлика од сите други пророчки книги, овде низ целата содржина се провлекува само историјата на едно случување. Сето тоа отвора низа дополнителни прашања: дали раскажаната случка навистина се случила, или, пак, се работи за парабола? Но, ако не е историска книга, тогаш како да се толкува и објасни?

Мошне важна карактеристика е и податокот дека Јона е единствениот еврејски пророк испратен да пророкува при незнабошци! И во други книги се среќаваат говори на пророци кои се однесуваат на други народи (како што е примерот со Амос, Еремија, Езекил²), но нивните автори никогаш не излегле од израилската земја.

За пророкот Јона се знае многу малку. Во пророчката книга за него не се говори многу, а писателите на другите книги на Светото писмо, со исклучок на 4Цар 14, 25 и Матеј 12, 39-41, дури и не го спомнуваат. Пророкот за себе вели дека е син на Аматија (1,1), но понатаму ништо не појаснува. Во Четвртата книга Царства, Јона се спомнува во контекст на остварување на едно пророштво, кога се вели: „(Израилскиот цар Еровоам) ...ги востанови границите на Израил од влезот во Емат до пустинското море, според словото на Господа, Бог Израилев, што Тој го беше изрекот преку слугата Свој, Аматијевиот син Јона³, пророк од Гетахавер⁴“ (14,25). Според овој податок, произлегува дека Јона е од Галилеја (Северното израилско царство), од Завулоновото колено и дека бил жител на еврејското место Гетахавер, место спомнато и од Исус Навин (19,13) и дека делувал во времето на Еровоам II во 8 век пр. Хр. Но, очигледно, овој Јона тешко може да биде главниот јунак на нашата книга, имајќи предвид дека спомнатиот пророк од Гетахавер живеел многу порано. Можно е писателот на книгата Јона да ја искористил споменатата личност во своето дело, давајќи карактеристики коишто му се

² Вистина е дека Езекиил ја извршува својата пророчка должност во Вавилонија, каде е депортиран за време на ропството, но состојбата е сосема поинаква, имајќи предвид дека тој се обраќа на своите сонародници, а не на незнабошците.

³ Светата Црква го прославува пророкот Јона на 22 септември.

⁴ Блажени Ероним вели дека ова мало место се наоѓало на околу два километра од Диокесарија (Лиди) на пат кон Тиверијада. Кога патувал низ Палестина, на блажени Ероним му била покажана пророчката гробница. Турците на необичен начин го почитуваат местото на гробот на пророкот и им дозволуваат пристап само на босоногите. Други, пак, источни народи раскажуваат, дека пророкот Јона умрел во Мусла, каде што бил и погребан. Постојат претпоставки според коишто местото на смртта на пророкот се поврзува со неговата последна мисија – Ниневија, додека некои го поврзуваат со местото на неговото раѓање – Гетахавер.

чинеле важни при обработката на темата. Денес библиските експерти се на мислење дека Јона, опишан во пророчката книга, е личност која нам ни е непозната, додека, пак, според некои, не е сигурно дека воопшто се работи за историска личност. Имајќи предвид дека, од книжевен аспект, книгата е, всушност, кратка сторија, тогаш ликот на Јона би бил оној кој би отелотворил одреден начин на размислување и делување во Израил во времето кога е создадена книгата.⁵ За црковните отци, пак, како и за подоцнежната христијанска традиција, незамислива е неисторичноста на книгата.⁶ Истото важи и за еврејската традиција потврдена во Талмудот, каде без трошка сомнение јасно се вели дека „Јона, синот Аматиев, е вистински пророк“ (Ерусалимски Талмуд, Sanhedrin 11,5). Од друга страна, пак, не постои никаква вонбиблиска белешка за сеопшто покајание на Ниневија, а уште помалку како резултат на мисија на некој туѓински пророк.

Освен библиските текстови кои говорат за пророкот, сочувано е и едно предание, според коешто пророкот Јона е син на сарептската вдовица, онаа на која пророкот Илија ѝ го беше воскреснал синот⁷. Ова би значело дека Јона е Хананеец и дека дури откако бил воскреснат поверувал во вистинскиот Бог и станал ученик на пророкот Илија. Но, ваквото предание, според коешто Јона би бил многубожец (па како таков и најпогоден да оди и да им проповеда на Ниневијаните, кои исто така биле многубошци), нема основа, уште повеќе затоа што пророкот за себе јасно вели дека е Евреин (1, 9).⁸

Една од спомнатите претпоставки за времето кога живеел и пророкувал пророкот Јона од Гетатахвер се одредува врз основа на времето на исполнување на пророштвото за проширување на Израилското царство во текот на владеењето на Еровоам II (4Цар 14,25), кој владеел во периодот од 842 до 801 година пр. Хр. Пророштвото би било изречено порано, кон крајот од владеењето на царот Јоас (858-842), кога Израилското царство се впуштило во војна со Сириското царство, без да успее да го победи. Царот се надевал дека Бог ќе ја одобри постапката, а потоа и дека ќе го поткрепи во војната. Но, познато е дека Ниневија многу подоцна била избрана за престолнина на Асирија и тоа дури во времето на Сенахириб (705-681 пр. Хр.). Од друга страна, пак, не е воопшто невообичаено пророците да бидат одвоени од

⁵ Илија Томић, *Старозаветни пророци, Служба пророка и пророчке књиге*, Београд 2013, 124.

⁶ Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, Cinisello Balsamo 2013, 337.

⁷ Сп. *Midrash Shohar Tov* 26,7, во M. Zlotowitz – N. Scherman, *Jonah*, Brooklyn 2988, XXIII.

⁸ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, Београд 1908, 210–212.

времето на исполнување на изреченото пророштвото, така што и оваа претпоставка треба да се земе со извесна резерва.

Но, кога се работи за одредување на времето на настанување на книгата, тогаш се среќаваме со уште поголема несигурност. Од јазична гледна точка се забележува голема поврзаност со подоцнежната литература (како што се книгите Летописи, Проповедник и Даниил), а и со бројно присуство на термини под влијание на постегзилниот арамејски јазик.⁹ Врз основа на повеќе показатели се смета дека таа најрано би можела да биде напишана во времето на Вавилонското ропство, а најдоцна некаде 200 години пр. Хр., кога овој пророчки спис се спомнува во книгата Сирахова при набројувањето на дванаесетте мали пророци (сп. Сир 49,10).¹⁰

Подоцнежното настанување на книгата се претпоставува врз основа на повеќе литературни и текстуални показатели, употребата на терминологија карактеристична за покасниот период, како и туѓи зборови и арамеизми. Потоа, во описот за Ниневија се говори како во минато (сп. Јона 3,3: „Ниневија беше голем град, три дена одење...“), што укажува на тоа дека книгата е пишувана подоцна, кога Ниневија веќе пропаднала и ја изгубила својата претходна слава. Од друга страна, пак, молитвата на Јона (гл. 2), која наликува на псалм припаѓа на поетскиот израз од постаро време. Сепак, за самата книга, која има четири мали поглавја, владее општоприфатеното мислење дека потекнува од еден автор. Во врска, пак, со второто поглавје, кое има форма на псалм, денес библиските научници се согласуваат во мислењето дека писателот го вградил веќе постоечкиот псалм во книгата, што би значело дека псалмот не е постериорен додаток, туку е дел од книгата уште од почетокот на нејзиното составување.¹¹

Во врска со литературниот вид на книгата, постојат повеќе размислувања. Распространето е мислењето дека оваа книга треба да се чита како алегорија, каде секој внатрешен елемент има свое посебно значење. Пророкот би го претставувал Израилскиот народ, рибата – вавилонското ропство, колибата – обновениот Ерусалим, а растението – Зоровавел. Станува збор за толкување присутно и во еврејскиот свет, на пример во Зохар (пророчки еврејски текст од кабалистичката традиција), каде рибата се толкува како фигура на гроб од кој душата е ослободена по три дена и однесена во нов живот преку воскресението. Друга претпоставка е дека книгата Јона е парабола со

⁹ Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, 336. На пр. во 1,7, терминот *b'sell'mi* = „преку кого“ е типичен арамеизам, а се присутни и изрази и обичаи кои упатуваат на персискиот период. Сп. A. Soggin, *Introduzione all'Antico Testamento*, 442-443.

¹⁰ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, Zagreb 2010, 422.

¹¹ Илија Томић, *Старозаветни пророци, Служба пророка и пророчке књиге*, 125.

дидактичка намера или пророчка новела¹². Според некои размислувања станува збор за еден вид мидраш, сфатен во поширока смисла.¹³ Препознатлива е сличноста со определени текстови, како што се нарациите за пророците Илија и Елисеј (сп. 3Цар 17- 4Цар 9;13). Но, потребно е да се прибележи дека целиот расказ не е престаен како некое невообичаено случување или чудо, додека кај сториите за Илија и Елисеј јасно се истакнати знаците на Божјата сила и моќ.¹⁴ Освен тоа, во нашиов случај недостасува каква било врска со историјата на Израил! Нема никакви податоци за конкретно време, а единственото сопствено име е само она на Јона! Во книгата е присутна уште една значајна литературна карактеристика својствена за пророчките книги, а тоа е единството меѓу известувачот и веста (пораката).¹⁵

Овој пророчки спис старозаветната Црква го примила и додала во редот на канонските книги, па како таква ја смета и нашата Црква. Дури и повеќе од тоа, автентичноста на книгата е потврдена и од самиот Спасител, на тој начин што пребивањето на пророкот во утробата на големата риба го применил на Своето пребивање во утробата на земјата од смртта до воскресението (сп. Мат. 12, 39-40).¹⁶

Се поставува прашањето, кој е мотивот за пишувањето на книгата Јона? Дали е тоа еден вид мисионерска книга или, пак, објаснување за неисполнувањето на пророштвата за осуда против незнабошците? Дали целта е да се истакне значењето на покајанието на народот? Тоа што е навистина чудно е впечатокот дека Бог се грижи повеќе за многубошците отколку за Евреите, бидејќи тие во книгата не се спомнуваат и како воопшто да не постојат. Зошто е тоа така? Бог, од една страна, сакал со ова да го прекори својот избран народ за неговата непослушност и постојаното нарушување на Божјата волја, па на овој начин да им даде пример на вистинско покајание, та и тие да се угледаат на еден народ кој иако не го познава Бога, повеќе го почитува и слуша, и тоа уште од првото предупредување! Од друга страна, пак, Бог со оваа своја постапка покажал дека неговата Промисла не ги заборава ниту многубошците, туку и за нив, како за свои деца, води грижа и ги подготвува за доаѓањето на ветениот Месија. И покрај нивното многубоштво, кај нив, сепак, длабоко во нивните срца тлеела искра на вера во Бога и, што е уште поважно, подготвеност за покајание.

Според евангелските сведоштва, Самиот Христос укажал на преобразувачко-месијанската содржина на оваа книга, споредувајќи го тридневното

¹² A. Soggin, *Introduzione all'Antico Testamento*, Brescia 1987, 439.

¹³ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 90–91.

¹⁴ A. Niccacci, *Il Libro di Giona, Analisi del testo ebraico e del racconto*, 127.

¹⁵ Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, 332–333.

¹⁶ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 204–205.

пребивање на пророкот во утробата на китот со Неговото тридневно пребивање во гробот. Укорувајќи ги при една прилика книжниците и фарисеите, Спасителот рекол: „лукав и прелјуботворен род бара знак, но нема да му се даде знак освен знакот на пророкот Јона; оти, како што Јона беше во утробата на китот три дни и три ноќи, така и Синот Човечки ќе биде во срцето на земјата три дни и три ноќи“ (Мат 12,39-40). Враќањето на Јона од утробата на китот на копно е праслика на Христовото воскресение, а успешната проповед помеѓу многубошците означува успех на евангелската проповед кај народите кои биле надвор од старозаветното откровение.¹⁷ Според толкувањето на блажени Ероним, Јона е дојденец на морето кој преживува бура, но го спасува коработ од опасност, ги спасува и многубошците кои биле паднати во овоземни заблуди; така и Христос, слегувајќи од небото и симнувајќи се во гроб, ја спасува обземената од бура старозаветна Црква, а ги спасува и многубошците, кои залутале во темнината на идолопоклоничките заблуди.¹⁸

Книгата на пророкот Јона не содржи во себе пророчки говори во кои директно би се зборувало за доаѓањето на Месијата, како што тоа го среќаваме кај другите пророци. Но, ако се задлабочиме во содржината на книгата, ќе се види дека, всушност, целата книга е еден вид подготовка за доаѓањето на Месијата. Зарем праќањето на Јона да проповеда меѓу многубошците не е еден вид подготовка за доаѓањето на Спасителот, та и тие да се приопштат и сите да станат еден народ и да бидат едно стадо со еден Пастир – Господ Исус Христос?¹⁹

Структура, јазични карактеристики и содржина на книгата

Сторијата за Јона е поделена на два симетрични дела, секој составен од по две глави (прв дел: гл. 1-2 и втор дел: гл. 3-4).²⁰ И двата дела започнуваат на ист начин: „И беше словото Господово до Јона, синот Амитиев“ (1,1-2а; 3,1-2а). Преземањето на истата фраза, но со додавка („по вторпат“), упатува на почеток на вториот дел од расказот. Дополнителна потврда е и масоретскиот знак (פ) во 2,11, кој означува крај на една секција. И двата дела се одвиваат и на море, и на копно, а потоа секој дел е поделен на три сцени: 1) Бог го испраќа Јона во Ниневија, по што следат определени реакции од страна на пророкот (1,1-3; 3,1-3); 2) Јона се конфронтира со незнабошците; во првиот дел со морнарите и капетанот (1,4-16), а во вториот со жителите

¹⁷ G. Ravasi, *I profeti*, 273.

¹⁸ Илија Томић, *Старозаветни пророци, Служба пророка и пророчке књиге*, 125.

¹⁹ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 205-207.

²⁰ Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, 334.

на Ниневија и нивниот цар (3,4-16); 3) Јона се моли и Бог му одговара (2,1-10 и 4,6-7).²¹

Расказот е унифициран, како од лексичка, така и од стилистичка гледна точка.²² Некои вокабули се повторуваат во целиот расказ, како на пример: „голем/да се биде голем“, кој во форма на придавка или глагол се повторува дури петнаесет пати во книгата. Потоа, коренот „зло/да чини зло“ се повторува десет пати, „заповеда/наредува“ (секогаш со Бог како подмет) четири пати. Карактеристична е и употребата на глаголите „слегува“ и „фрла“ во првиот дел.²³ Потребно е да се истакне дека голем дел од термините поврзани со морнарството веројатно имаат феникиско потекло, имајќи предвид дека Израил и немал некоја голема морнарска традиција²⁴.

Истражувачите на списот откриле дека неговиот писател користи различни стилски средства за да ја изрази Божјата порака. Од литературна гледна точка, одлика на книгата е големата иронија, од употребата на прашања (вкупно тринаесет) упатени до Јона во првиот дел, потоа бројни алитерации, кијазми, меризми, игри на зборови, кои, за жал, се многу појасни само во еврејскиот текст, но не и во преводите. Дидактичко-образовните линии на прв поглед не се толку забележливи поради фактот што авторот користел дури и комични средства за да ги наслика ликовите, нивните ставови и нивните постапки. Така, во првата глава доминира сатиричниот елемент: додека Јона длабоко спие, морнарите – односно незнабошците, се молат! Додека Евреинот бега од Бога, паганските морнари сакаат да се вратат при Бога. Длабоката иронија е, исто така, присутна и во сцената кога пророкот за себе бара смрт, а Бог, и покрај ваквото барање, го спасува! Пророкот кој сака да избега од Бога на своја сметка, бесплатно бива пренесен од Бога преку „големата риба“. Иронија среќаваме и во третата глава кога, по неколку млади пророчки зборови, целиот град со царот²⁵ и сите жители се облекуваат во вреќи и се покајуваат и од големиот гнев (4,1) се минува кон голема радост (4,6).

Освен употребата на овие стилски средства, авторот обилно користи и стилски знаци, повторување на клучни зборови во списот, со што се постигнува меѓусебно преклопување на двата дела од книгата. Така на пример, во првата глава четири пати е употребен глаголот *jrd*, „да слезе“. Јона „слегу-

²¹ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, Bologna 2011, 92–93.

²² Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, 332.

²³ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, 427.

²⁴ G. Ravasi, *I profeti*, Milano 1998, 273.

²⁵ Според библистите, несоодветно е и титулирањето на царот. Да се говори за „цар на Ниневија“ (сп. 3,6), би било како денес англискиот крал да се именува „крал на Лондон“, сп. A. Soggin, *Introduzione all'Antico Testamento*, 441.

ва“ во Јафа, потоа „слегува“ во бродот (1,3), а за време на бурата „слегол“ на дното од бродот (1,5), каде „слегол“ во длабок сон. Во втората глава, во псалмот, се вели дека Јона „слегол“ до планинските корени (2.7). Користејќи го овој глагол, авторот јасно покажува дека бегашето на Јона не е само хоризонтално, туку и вертикално. Бегајќи од Бога, пророкот сè повеќе и повеќе „слегува“ и тоне и станува пророк кој одлучно одбива да биде пророк!

Исто така, многу е честа појавата на еден многу важен глагол *mnh*, која има значење „да дели“, „раздвојува“, „брои“, а во нашиот контекст и „да одреди“, „да заповеда“. Во овој глагол се испреплетуваат четири чудесни дела: во 2,1 Господ ѝ наредува на голема риба да го исфрли Јона; во 4,6 Бог заповеда да израсте бршлен; во 4,7 Бог му заповеда на црвот да го изгризе бршленот и во 4,8 Бог му дава наредба на источниот ветер. Во сите четири случаи, Бог е подмет на настанот и во секој од нив се користи поинакво име за Бога. Според рабинското толкување, терминот *'elohim* се употребува за Божјата правда, а името *Yhwh* за Божјото милосрдие. Така Господ ѝ наложува на рибата да го исфрли Јона на земјата, а *'elohim* му наложува на црвот да го изгризе растението.²⁶

Постои значајна и многу честа придавка *gadól*, што значи „голем“. Ниневија (1,2; 3,2-3, 4,1), ветерот (1,4), бурата (1,4,12), стравот (1,10,16) и рибата (2,1) се означени како „големи“. Ако се земе предвид дека хебрејскиот библиски јазик користи многу малку придавки, тогаш неопходно е да се даде одговор за тоа зошто авторот на книгата тоа го прави токму тука. Можно е тој да сака да истакне дека сите настани во приказната се многу поголеми од реалноста на животот, што може да сугерира дека станува збор за параболa, а не вистинска сторија.

Уште еден збор во книгата Јона е често употребуван и многу важен. Се работи за терминот *raa*, кој во книгата има различни значења. Поимот може да има значење на „злото“ (1,2) што се издигнало до Бога. Во 1,7,8, терминот се однесува на голем ветар, а во 3,8 тоа е лошиот пат од кој треба да се отргнат царот и жителите на Ниневија. Во 3,10 Бог гледа дека Ниневијаните се одвраќаат од злото, па и Тој се кае за дадената казна, а во 4,1 злото го има значењето на несреќа или неволја. Овој термин се однесува и на Ниневија, и на Јона, но и на Самиот Господ.²⁷

Како што беше забележано, првиот дел од книгата го сочинуваат првите две глави. Текстот од првата сцена (1,1-3) ги содржи воведните податоци за Јона и неговата мисија. Во историјата на Израил навистина постоел пророк со име Јона, кој живеел во 8 век пр. Хр., во времето на Еровоам II (4Цар

²⁶ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, 427.

²⁷ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, 427–428.

14,25). „Јона“ значи „гулаб“²⁸, додека името на неговиот татко Аматија значи „вистина“. Тој „гулаб, син на вистината“, во свое време беше дал добри совети на царот Еровоам и може да се претпостави дека имал добра репутација во својата земја. Но, во другите библиски книги, гулабот честопати е користен како симбол на каприциозното однесување на Израил: „А Ефрем стана како глупав гулаб – без срце: ги повикуваат Египтјаните, одат во Асирија“ (Ос 7,11)... „По Господа тие ќе одат. Како лав ќе го издигне Тој гласот Свој, ќе го пушти гласот Свој – и ќе побрзаат кон Него синовите од запад, ќе полетаат од Египет како птици, и од Асирија – како гулаби, и ќе ги населат во домовите нивни, вели Господ“ (Ос 11,10-11). Ваквото каприциозно однесување е карактеристично и за нашиот пророк. Јона, кој најпрвин се обидува да побегне од Господа, подоцна сепак ќе Го послуша²⁹. Дали пророкот се обидува да бега за да не биде гласник на тажната вест, или да не биде сметан за лажливец, во случај градот да се спаси од казната со покајание?³⁰ Ниневија, пак, спротивно на сите очекувања, ќе поверува на зборовите на пророкот и се спасува, нема да биде разрушена, овозможувајќи го на тој начин уништувањето на Израилското царство. Јона, кој за време на Еровоам ја беше најавил славата и моќта на царството на Израил, овде извршува функција во корист на спасението на Ниневија, која подоцна ќе го разруши Северното царство! Значи, Јона ќе биде испратен од Бога во Ниневија, историски град, кој се издигнувал над Тигар, во Месопотамија, престолнината на Асирија, град одговорен за уништувањето на Израил во 721 година, но во времето кога книгата е пишувана, тој веќе не постои. Ниневија е веќе разрушена од Мидијците и Вавилонците во 612 година и од неа ќе останат само урнатини. Сепак, во меморијата на народот Ниневија ќе остане симбол на богатството, моќта, но и на злото и на насилството (сп. Неем 3,1.7.19). Јона е повикан од Бога да биде посредник, улога типична за пророците. Авраам се моли за Содом и Гомор (1Мојс 18,17-33), Амос за Израил (Ам 7,1-6). Наместо да послуша, Јона молчешкум заминува во спротивна насока

²⁸ Гулабот бил сметан за света птица на божицата Иштар, чие најголемо светилиште било токму таму каде што Јона бил упатен, во Ниневија, главниот град на Асирија. Сп. G. Ravasi, *I profeti*, 273.

²⁹ Gianfranco Ravasi, *L'Antico Testamento. Conoscerlo, leggerlo, viverlo*, 331.

³⁰ Според Теодор Мопсуетски, постојат две причини зошто Јона не сака да ја прифати оваа мисија. Најнапред, затоа што не сака да испадне лажливец (на непознати луѓе да им говори за разорувањето, а притоа да претпоставува дека од сето тоа нема да се случи ништо), или, пак, дека Јона не сака Бог да спасува друг (туѓ) народ и дека одеднаш сфаќа дека Израилевиот Бог се грижи и за другите луѓе (*Theodor von Mopsuestia*, *Commentarius in Jonam Prophetam*, PG 66, 318-345). Сп. Марина Стојановиќ, „Коментар Теодора Мопсуестијског на Књигу пророка Јоне“, *Богословље* 1 (2014) 63.

од онаа којашто Бог му ја посочил. И други пророци (Мојсеј, Еремија) ќе приговараат на Божјиот избор пред да ја прифатат вокацијата, но барем се беа обратиле кон Бога со барање да бидат изземени од таквата служба. Јона, пак, без збор и во молк заминува.³¹

Текстот од втората сцена (1,4-16) воведува во настаните кои следуваат. Додека коработ пловел, Господ пуштил силен ветер и се создала страшна бура и сите на коработ мислеле дека коработ ќе се распадне. Бог реагира против одлуката на Јона и пушта силен ветер кој причинува голема бура во морето. Иронијата продолжува, затоа што обично Бог е Оној кој владее врз хаосот, а не го причинува. Страв ги обзел сите патници и тие почнале да им се молат на своите богови. Од коработ исфрлиле сè за да стане полесен и за да не потоне. Јона се симнал на дното од коработ и таму цврсто заспал, исто како и апостолите во Гетсиманската градина (Блажени Ероним). Во оваа сцена јасен е контрастот меѓу морнарите кои се загрижени за нивното спасение со однесувањето на Јона; додека морнарите покажуваат стравопочит пред Бога, Јона продолжува да „се симнува“, слегувајќи и покривајќи се на дното од бродот, заспива не грижејќи се за судбината на патниците, ниту за неговата должност како пророк³². Кога човек заспива, престанува да биде свесен за тоа што се случува околу него, па и овој сон на пророкот е еден вид бегство од реалноста со која тој одбива да се соочи. И Јона, слично на Илија кога ќе бега од царицата Езавела која ќе сака да го погуби, откако ќе посака од Господа да умре, во обид да побегне од стравот, заспива под едно дрво. Бурата правилно е интерпретирана од морнарите како знак кој доаѓа од Бога (и покрај тоа што секој од нив го повикува својот бог), иако Јона, како пророк, требаше да биде тој, кој пред другите ќе ја објасни смислата на тоа што се случува. Тој бива повикан од капетанот на бродот, кој, обраќајќи му се на пророкот, всушност го повикува пророкот да го оствари неговиот пророчки повик, очекувајќи од заспаниот пророк да ја разбуди својата служба кон Бога, да се моли и да се застапи пред Него, како што обично постапувале пророците во ваквите тешки моменти. Парадоксално, кога еден пророк на Израил ќе слушне од незнабожец дека треба да му се моли на Бога и кога другонерник ќе го потсетува дека треба да се сети на својата вера? Дури и сега Јона не одговара, па на некој начин и овој молк би можел

³¹ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 94–95.

³² Според Теодор Мопсуетски, „нелогично би било Јона да заспие откако настанала големата врева и додека сите се бореле за да се спасат, но веројатно тој тоа го сторил веднаш штом дошол на бродот“, C. Köckert, *Der Jona-Kommentar des Theodor von Mopsuestia. Eine christliche Jona-Auslegung an der Wende zum 5. Jahrhundert* (mit einer Übersetzung des Kommentars), in: Joh. A. Steiger - W. Kühlmann (Hrsg.), *Der Problematische Prophet. Die Biblische Jona-Figur in Exegese, Theologie, Literatur und Bilder Kunst*, Berlin- Boston 2011,30.

да се разбере како иронија, имајќи предвид дека објавувањето на зборот е типичен пророчки акт, а ова премолчување само би го потвредило одбивањето на пророкот да ја прифати вокацијата која Бог му ја беше доделил. Не добивајќи одговор од пророкот, незнабожците се обидуваат одговорот да го добијат фрлајќи жрепка. Откако жрепката ќе падне врз Јона, следи серија од прашања: „Тогаш му рекоа: Кажи ни заради што нè снајде оваа неволја? Со што се занимаваш и од каде идеш? Каде е твојата земја и од кој народ си?“ (1,8). Конечно Јона ќе проговори и неговиот говор го чини центарот од оваа сцена. Имајќи предвид дека ова се првите пророкови зборови, тие се секако многу важни: „Јас сум Евреин, Го почитувам Господа Бога на небесата, Оној што ја создаде земјата и водата“ (1,9). Јона е Евреин кој има „страв Божји“ според буквалниот превод, но вистинското значење е добро пренесено во македонскиот превод, иако не е сосема исклучен и стравот пред Оној кој од него бара прифаќање на една несфатлива мисија. За да се смири бурата, Јона самиот ќе побара да биде фрлен в море. Со ваквиот чин, и без да сака, Јона се покорува на својот идентитет на Евреин кој има стравопочит кон Бога и кој е повикан да биде пророк Божји, затоа што одлучува да го даде својот живот за да ги спаси морнарите. Тие, пак, најнапред се обиделе со веслање за да се приближат до копното, но обидот испаднал неуспешен, а бурата се повеќе беснеела. И покрај тоа што се наоѓаат во тешка состојба, морнарите прават сè за да го спасат Јона, па дури и не му одговараат кога тој од нив ќе побара да биде фрлен во морето (1,12). Сите нивни усилби се залудни, така што на крајот тие тоа и ќе го сторат. Тогаш сите повикале кон Бога, а потоа го зеле Јона и го фрлиле во морето и морето престана да се бранува. Луѓето, пак, уплашени од Господа, поверувале во Него – не на нивните дотогашни богови, туку на оној Бог кој Јона го беше објавил, и Му принеле жртва и се заветувале.³³ Интересно е да се истакне дека морнарите го изодуваат својот пат во верата. Во бурата тие ја согледуваат Божјата улога, иако секој од нив го повикува својот *elohim*, кој е општ назив за „бог“ и за „Бога“. Потоа Јона бива повикан од капетанот да се помоли на својот Бог (1,6) и повторно тука е употребен терминот *elohim*. Но, потоа, по изразувањето на пророковото верување, морнарите „се уплашија со голем страв“ и се обраќаат на Јахве, при што е употребен тертаграмот, името објавено на Мојсеј на Синај (1,14) и на крајот принесуваат жртви (1,16). И без да сака, Јона ја извршува својата мисија и благодарение на него тие се приклонуваат во верата кон Бога.³⁴

Во третата сцена (2,1-12), сè му се покорува на Бога: природните сили (ветрот и морето), животните (рибата и црвот), растенијата, луѓето, па дури

³³ R.F. Person, *In Conversation with Jonah*, Sheffield 1996, 40–41.

³⁴ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 96–98.

и незнабошците (морнарите, а потоа и Ниневјаните), а само Јона не сака да се покори. Но, откако ќе биде проголтаан од рибата, тој ќе се обрати со молитва, што е ново во однос на пророкот! Отфрлен од луѓето, пророкот си нашол тивко засолниште таму кај што го чекала сигурна смрт. Пребивајќи во утробата на китот пророкот размислувал за својата судбина, за праведноста на Бога, за сето она што му се случило поради непослушноста. Тоа предизвикува во него искрено покајание и тој ја покажува својата надеж во Бога и во спасението кое само Бог може да му го даде. Во исто време пророкот дава ветување дека ќе го исполни заветот. Сето ова пророкот го испеал во благодарната песна упатена на Бога.³⁵ За оваа молитва на Јона (2,3-10) постои долга дискусија; многу библисти ја сметаат за подоцнежнo вметнат текст, додека, пак, за некои таа е интерпретативниот клуч на целата нарација. Првите, своите аргументи ги засноваат врз следново: тие сметаат дека поемата не е добро интегрирана во книгата како целина, уште повеќе затоа што нема директни поврзувања со конкретната состојба на Јона. Тие сметаат дека е чудно тоа што пророкот пее благодарствена молитва, а сè уште се наоѓа во утробата на рибата. Други, пак, мислат дека овдешниот молитвеник е различен од пророчката фигура која е главен лик во остатокот од книгата: псалмопејачот е покорен на Бога и цврст во молитвеното славословие, додека Јона е некој кој постојано се жали, а како личност се чини тежок и бунтовен. На крајот, тука е и проблемот на литературниот вид на текстот, имајќи предвид дека молитвата припаѓа на делот од еврејската поезија, додека остатокот од книгата е во проза. Оние, пак, кои сметаат дека оваа молитва е сржта на целата нарација, забележуваат дека таа е добро вклопена во наративниот контекст. Исто како и другите сцени од првиот дел, таа се случува во морето, а е вrameна од спомнувањето на „рибата“, која најнапред го проголтава (2,1), а на крајот го исфрла пророкот (2,11)³⁶. Во молитвата за последен пат се спомнува „симнувањето“, што е карактеристично за првиот дел. Потребно е да се спомне дека оваа молитва содржи многу цитирања на псалмите (Јона 2,3: Пс 17,7; 29,9; 30,23; 68,18; 115,1; 119,1; Јона 2,4: Пс 41,8; 87,8.18; Јона 2,5: Пс 5,8; 30,23; 137,2; Јона 2,6: Пс 17,5-6; 682). На тој начин пророкот го споделува духовното искуство на својот народ и ја исповеда својата вера (1,9; 4,2). Но, дали ова може да го сметаме за пресврт во однос на ставот на пророкот? Тешко. Од една страна, сè уште сме на средината од книгата, а и молитвата е, пред сè, насочена кон самиот пророк, без никакво

³⁵ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 212–214.

³⁶ Местото, каде што Јона бил исфрлен на копно, според преданието, се наоѓа кај карпите Берит и Триполи, која се издига над морската површина и се нарекува карпата на Јона.

спомнување на морнарите кои се беа обидуваале да го спасат, па дури и нема спомен за некакво покајание за дотогашниот негов однос кон Бога.

Пророкот Јона го проголтала голема риба, на еврејски *dāg gādōl*, „големо морско животно“. Рибата се спомнува четири пати во книгата, трипати во машки род (2,1 [2x] и 2,11) и потоа само еднаш во женски род (2,2). Преминувањето од еден во друг род нема некое задоволително граматичко толкување, а некои сметаат дека се работи едноставно за грешка при препишување на текстот. Со κῆτος (μέγας) LXX го превеле еврејскиот збор, кој во тоа време се користел за да означи „голема риба“ општо, па и „чудовиште“, а не китот како вид.³⁷ Такво е разбирањето за овој збор низ вековите, па затоа и во римските катакомби наоѓаме цртежи на кои пророкот Јона е проголтан не од страна на кит, туку од некое друго животно кое наликува дури на змеј.³⁸ Рибата може да има амбивалентна интерпретација: од една страна го проголтува Јона, но од друга страна го заштитува од смртта која го демне во морето (2,4.6-7). Во утробата на рибата Јона започнува да се моли. Тоа значи дека рибата не само што го заштитува, туку и помага во пророковата преобразба. Ако книгата Јона е напишана во периодот после ропството, како што претпоставува голем број од библистите, и ако пророкот е фигура која ја претставува еврејската заедница од тоа време, можат да се поврзат и други пророчки текстови во кои вавилонското ропство е споредено со морско чудовиште кое го проголтува народот (сп. Ер 51,34), трагично искуство кое воедно послужува и како духовен препород на јудејскиот народ. Според еврејската егзегеза забележана во *Мишина Јуда*, откако Јона бил проголтан од рибата, тој се „нашол како во една синагога“, каде светлината пробивала низ очите на рибата. Потоа следува патување низ длабочините на морето, а по три дена, сметајќи дека на Јона таму му е премногу добро, Бог ќе ѝ нареди на рибата да го поврати. И тогаш Јона ќе почне да се моли.

Вториот дел од книгата ги содржи останатите две глави. Во описот од првата сцена (3,1-3) се гледа дека Бог го казнил Јона, но не го отфрлил, туку и понатаму го задржал како Свој пророк. Бог ја обновува Својата заповед, но сега Јона ќе го послуша Господа и ќе замине за Ниневија. Пророкот влегува во градот, кој за да се премине има потреба од дури три дена и кој е

³⁷ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 212–214.

³⁸ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 99–100. Теодор Мопсуетски одбива да го рационализира престојот на Јона во утробата на китот, затоа што „човек некорисно размислува за излегувањето на пророкот од морското чудовиште кога со својот разум тој тоа не може да го сфати ниту да го искаже со својот јазик како се случило тоа“, сп. C. Köckert, *Der Jona-Kommentar des Theodor von Mopsuestia*, 34.

голем во очите на Бога (3,3). Описот на големината на Ниневија³⁹, спомнатата дури седум пати во оваа глава, е можеби хиперболична, но, секако, многу значајна. „Голема за Бога“ може да биде обичен суперлатив, но може да значи и дека таа е важна во очите на Бога.⁴⁰

Втората сцена (3,4-10) продолжува со нарацијата за настанот. За поведта на Јона во Ниневија не се говори многу. При повикот за покајание на пророкот, реакцијата на Ниневија и нејзиниот цар е различна од онаа на Ерусалим и неговите цареви, посебно Јоаким, кој откако ќе го ислуша читањето на свитокот на пророкот Еремија, ќе го искине и во оган ќе го изгори (Ер 36,20-25). Реакцијата на Ниневјаните е многу слична на онаа на морнарите кои ја изразуваат својата вера преку повикување кон Господа и благодарност со принос на жртви, додека Ниневјаните тоа го прават преку изрази на покајание со надеж дека нема да бидат предмет на Божјиот суд. Ниневјаните не го употребуваат името Јахве, но општиот назив за Бога – *elohim*. Во ст. 8-10 текстот како да инсистира на „враќање“: секој „се вратил“ од патот на злото, изразена е желба Бог „да се врати“ назад, односно да го смири гневот, имајќи предвид дека и Ниневјаните се „вратени“. Глаголот *sub* значи „се враќа“ во директна физичка смисла, но изразува и религиозно или морално постапување во смисла на преобраќање.⁴¹ Покајанието било изразувано преку строг пост на луѓето и животните, облекување во покајничка облека и посипување на главите со пепел. Овој обичај го имало кај Евреите и кај другите источни народи, што значи дека бил општо прифатен. Според традицијата, проповедта на Јона ја следеле и необични природни појави. Така, на пример, свети Ефрем Сириски забележал едно вакво предание. Веднаш по проповедта на Јона, се појавиле црни облаци над Ниневија: дневната светлина се затемнила, громови и силен земјотрес го зафатиле градот и со тоа ја повторувале проповедта на пророкот за пропаста на градот. Дури откако по 40 дена се појавил првиот сончев зрак над небото и ја осветлил целата земја,

³⁹ Ниневија, според сведоштвото на старите писатели, била една од најсилните, најбогатите и најубавите градови. Но, пророкот, зборувајќи токму за ова место, кажува дека била многу голема, дури три дена одење. Диодор Сицилијски тврди дека Ниневија имала 480 стадии, а Херодот тврди дека патниците во тоа време за еден ден поминувале по 150-160 стадии, точно онолку колку што пророкот забележал. Според Теодор Мопсуетски, забелешката од три дена одење која се однесува на големината на градот е претерана кога се работи за античките градови, па вели дека се работи за временска рамка во која се очекува дека еден град би можел да биде обиколен и запознаен, што би значело дека не се работи за мерка на пречникот или површината на градот, туку за сосема поинаков начин на размер. Сп. Марина Стојановић, „Коментар Теодора Мопсуестијског на Књигу пророка Јоне“, 70.

⁴⁰ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 103–104.

⁴¹ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 104–106.

тогаш Ниневјаните ја прифатиле оваа појава како знак на Божјо помилување и опростување на нивните гревови (Слово на Јона 3,23).⁴²

Третата сцена (4,1-11) го содржи последниот дел од книгата. Јона не се налутил што градот се спасил од пропаст – вели свети Кирил Александриски, бидејќи тоа може да го направи само злобен човек, туку затоа што тој би испаднал лошо во очите на Ниневјаните. Со ова би го понизил своето пророчко достоинство, а Ниневјаните би помислиле дека тој, не од Божјо, туку од свое име им зборувал и дека ги плашел (Сом. Јон. 4,3). Такво е толкувањето и според еврејската егзегеза: Јона се лути на Божјата милост затоа што тоа во нечии очи би го направило лажен пророк, но можеби причината за ваквото држење на пророкот е многу подлабока, затоа што е еден вид иронично сознание: ниневискиот цар славослови дека Бог е милостив (3,9), а Јона се лути затоа што знае дека Бог е токму таков (4,2). На прв поглед се чини претерана реакцијата на Јона, кој побарува да умре (4,3)! Наликува на сторијата на Илија, кој ја беше изразил истата желба (3Цар 19,4), но мотивот е различен. Илија сакаше да умре затоа што неговата мисија не се покажа успешна, додека Јона, напротив, затоа што е премногу успешна! Јона длабоко жали за една билка која ниту ја засадил, ниту израснал, а е целосно рамнодушен кон судбината на сто и дваесет илјади жители колку што беше броела Ниневија (4,11)! На Божјата забелешка: „зарем не ти се чини дека така е праведно“ (4,4), како по обичај Јона не одговара, туку само излегува од градот. Не се знае зошто го прави тоа, дали за да види што ќе се случи понатаму, или за да земе определена дистанца од градот. И покрај сето ова, Бог не го напушта, но му праќа три знаци: растението⁴³, црвот и ветрот. Го нема и последниот збор на пророкот, а книгата на необичен начин завршува со прашање кое Бог му го поставува на Јона: „Тебе ти е жал за едно растение, за кое ти не си се трудел, ниту си го одгледувал, и кое за една ноќ израсна и се исуши, а Мене да не Ми е жал за Ниневија, за овој голем град, во кој живеат повеќе од сто и дваесет илјади души, кои не можат да ја разликуваат десната рака од левата, а и за многу добиток?“ (4,10-11). Постојат различни обиди да се даде или претпостави некаков одговор и реакција на пророкот. Според некои, Јона повторно увидел дека е голем грешник и се покајал и побарал

⁴² Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 214–216.

⁴³ Што треба да подразбираме под називот *кикајон*? LXX го превеле како „тиква“, а Акила и други преведувачи како „бршлен“. Блажени Ероним вели дека тоа е вид бршлен кој расте брзо и создава голема сенка. Преведувачите од поново време под кикајон подразбираат вид палма, која во Египет се нарекува кики, слично на еврејскиот *кикајон*. Таа честопати расте колку смоквата, листовите се широки, стеблото однатре е шупливо, па затоа расте побрзо, но ако се повреди, коренот брзо се суши.

прошка од Господа⁴⁴. Во Трета книга Макавејска се вели: „Ти, Оче наш, и Јона, кој се мачеше безнадежно во утробата на китот што живее во морските длабочини, го покажа неповреден пред сите негови домашни“ (6,6), што упатува на заклучокот дека по завршувањето на пророковата мисија, Јона се враќа дома. Едно предание забележано од свети Ефрем Сирин, вели вака: кога бурата се стишила, а природата се вратила во нормална состојба, тогаш Ниневијаните се увериле дека Бог се смилувал на нив, па отишле кај пророкот, кој се наоѓал надвор од градот осамен на еден рид, па свечено го зеле на раце и радосно го внеле во градот. Тука сите, од питач до цар, му донеле на Јона дарови, а во храмот принеле жртви на Бога. Пророкот се утешил кога го видел тоа искрено покајание и промена кај Ниневијаните, а потоа бил богато даруван и свечено бил испратен во својата татковина (Сл. на Јона 3,2.3). Но, за сето ова во Светото писмо нема никаков помен.⁴⁵ Всушност, книгата завршува, но останува отворена преку прашањето кое бива поставено на читателот, кој е повикан да заземе свој став во оваа дебата.⁴⁶

Теологијата на книгата во нејзиниот контекст

Теолошките содржини на книгата се бројни: владетелството и слободата Божја, конфликтот меѓу универзализмот и партикуларизмот во еврејската заедница (уште повеќе во периодот после ропството, кога се мисли дека книгата настанала), созерцавање на ликот на пророкот, преобраќањето и покајанието, итн.

Книгата е, всушност, „раскажана теологија“, па затоа и како таква треба да се разбере. Таа е еден вид објавување на отворањето кон паганите: Бог не сака ниту едно човечко суштество да загина без да има можност да се покае. Спасението му припаѓа на секој оној кој ќе го послуша и прими зборот Божји, а не на некој само затоа што е припадник на определена етничка заедница, колку и да е таа избрана, благословена и осветена.⁴⁷

Дејствието започнува со заповедта Господова Јона да се упати во Ниневија и да го проповеда обраќањето на тамошните жители. На Божјата акција Јона одговара со реакција, но не за да ја изврши заповедта на Господа, туку за да побегне од Него. Наместо да оди кон исток во Ниневија, Јона бега на запад кон Тарсис, веројатно оној кој се наоѓа во Шпанија (иако некои сметаат дека се работи за родниот град на апостолот Павле)⁴⁸. Но, сега Гос-

⁴⁴ T.H. Gallaudet, *The History of Jonah for Children and Youth*, New York 1883, 150.

⁴⁵ Протосинђел Доментијан, *Лекции из Св. Писма. Пророчке књиге*, 216–217.

⁴⁶ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 106–108.

⁴⁷ A. Soggin, *Introduzione all'Antico Testamento*, 440.

⁴⁸ Според Теодор Мопсуетски, идентификацијата на Тарсис како географски поим е неизведлива, па затоа и нема никакво значење за самата историја. Тој ја релативизира

под презема цела низа нови дејства, користејќи ветер, море, бура, морнари, риби, растенија и конечно – црв! Господ крева ветер, ветрот го придвижува морето, морето создава бура, бурата ги принудува морнарите да бараат излез и на крајот морнарите го фрлаат Јона во морето. Тогаш Господ ѝ заповеда на голема риба да го проголта Јона и да го фрли на брегот. Господ заповеда да изникне растение, а потоа истото црвот да го изгриза. Планот на Господа мора да се исполни без оглед на пречките. Господ започнува со делувања со својот збор, кој резултира со ефекти. Само Јона, иако е пророк на Господа, го нарушува планот на Господа со неговата непослушност. Сепак, Господ го присилува пророкот да го наговести уништувањето на Ниневија со само пет збора. За разлика од Јона, народот од Ниневија се покајува и Господ се откажува од Својот гнев.⁴⁹

По обраќањето на Ниневија, Божјото делување не завршува, затоа што остана непреобратен пророкот Јона. Насекаде во книгата се чувствуваат напорите на Господа да ги отвори очите на пророкот, коешто е посебно присутно во последната глава. Таму воедно се објавува причината зошто тој побегна пред Господа и зошто не сакаше да ги изврши Божјите заповеди (4,2). Јона не се согласува со Бог, Кој сакаше да им прости на Ниневјаните, крвните непријатели на Израил: „Господи, зарем јас тоа не го предвидев уште додека бев во својата земја? Затоа сакав да избегам во Тарсис. Знаев дека ти си милостив и милосрден Бог, долготрпелив и богат со добрина и дека ќе се покаеш за злото со кое им се закани“ (4,2).⁵⁰ Господовиот начин на дејствување не му е непознат на Јона, па затоа нивната конфронтација не може да се разбере како резултат на меѓусебно непознавање, бидејќи пророкот јасно говори дека тој го познава Господа. Ако причината навистина е познавањето на Господа, како милосрден и снисходлив Бог, тогаш Јониното несогласување лежи во несогласувањето со ликот на Бога, кој е подготвен за сочувство и прошка, па дури и на Ниневјаните. Јона таквиот Бог, најверојатно, го знаел врз основа на Божјиот однос со Израил, но не се согласувал Божјата милост и простување да се однесуваат и на непријателите на Израил. Тој сака непријателите на Израел да бидат Божји непријатели, а злото што го извршиле, да биде причина за нивното уништување. Едноставно, Јона не сака ја прифати Божјата прошка и милост кон непријателите на Израил. Бог, Кој се открива во книгата Јона не е Бог, кој би го штител злото – тоа е евидентно од фактот дека од жителите на Ниневија Тој бара да се пре-

историско-географската локализација на дејствието, бидејќи за него е важно да докаже дека сето ова навистина се случило, но не точно кога и каде. Сп. Марина Стојановић, „Коментар Теодора Мопсуестијског на Књигу пророка Јоне“, 65.

⁴⁹ B. Lujic, *Starozavjetni proroci*, 428–429.

⁵⁰ A. Niccacci, *Il Libro di Giona, Analisi del testo ebraico e del racconto*, Milano 2013, 126.

обратат – но, исто така, Тој не е Бог, кој по секоја цена сака да го уништи оној што чини зло. Бог во оваа книга најавува можност за казнување на злото, но Тој е, пред сè, Бог на милоста и љубовта, кој сака човекот да се одврати од злото и да се врати кон доброто. Господ останува Бог кој може „да се покае“ и да се откаже од казната со која се беше заканил. Не само што Господ се „кае“ за таквата одлука и од неа отстапува, туку Тој е радосен што жителите на Ниневија се откажале од зло, та со тоа ќе може да биде милостив кон нив и да им прости. Токму во последната глава Господ се обидува да му ги отвори очите на пророкот, дека и тој треба да се обрати, затоа што и тој има потреба од Божјата прошка и милост. Не прифаќајќи го Божјото проштевање и милост, Јона не го прифаќа Неговиот начин на дејствување. Господ го оправдува Своео делување не заради Себе, туку заради упорноста на пророкот. Господовите прашања и дијалози и неговиот метод на користење на илустрации со помош на бршленот служи како начин на вразумување на пророкот, но во исто време и да му се појасни на имплицитниот читател кој од овие два начина на дејствување е поисправен: осветољубивоста на Јона или проштевањето на Господа.⁵¹ Јона со ништо не ги оправдува своите ставови, освен со незрели постапки. Тој дури и повеќе го сака уништувањето на сопствените непријатели, отколку запазувањето на својот живот. Но, Господ се обидува да го исцели и пророкот од неговото зломислие. Затоа тој се послужил со бршленот, сакајќи да го заштити пророкот, но и да ја објасни исправноста на сопствената постапка. Со наглото отстранување на бршленот, пророкот требаше да сфати дека преку билката Господ сака да ја покаже Својата грижа и добра волја кон Јона, како што претходно ја беше покажал кон Ниневија. Во таа смисла, Јона е еднаков со Ниневија. Како што на жителите на Ниневија им беше потребна помошта од Господ во лекувањето од сопственото зло, исто така и Јона има потреба од посебна грижа од Господа во исцелување од неговото зло. И во двата случаи употребен е истиот хебрејски термин (*ra'ah* – зло).

Ова го покренува основното прашање од оваа книга: зарем на сите учесници во книгата Јона не им требаат подеднакво Господовата прошка и милост? Морнарите за да го преживеат невремето, пророкот да се извлече од утробата на морското чудовиште од длабочините на морето, на жителите на Ниневија Бог да го одврати Својот гнев и да се смилува над нив, Јона да се одврати од својата осветољубивост и гнев кон Господа и да го прифати Неговиот начин на дејствување? Уште повеќе, што е особено интересно во теологијата на Стариот завет, и животните и природата имаат потреба од милоста на Господа за да опстанат. Затоа, тие исто така се вклучени во по-

⁵¹ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, 430–431.

кајанието на Ниневјаните, но и во Господовата грижа, што изрично се гледа на крајот од книгата.⁵² Така доаѓаме до начелниот став на книгата. Пропштевањето и милоста на Господа ја опфаќа целата реалност и ѝ овозможува да преживее. Господовиот начин на дејствување јасно покажува дека животот е можен само врз основа на проштевањето, особено на прошката од Господа, но, исто така, и преку заемното проштевање. Бог не е Оној кој казнува и уништува, но се објавува преку милоста и прошката како конкретни форми на љубовта кон човекот. Само преку љубов може да се порази злото во неговиот корен, а во исто време да не се предизвика нов бран на злото. Очигледно, вистинската моќ не лежи во моќта на уништувањето, туку во моќта на проштевањето, што повторно дава можност за запазување и продолжување на животот.⁵³

Од овој краток расказ може да се препознаат два спротивставени начини на дејствување: човечкиот (на Јона) и Божјиот. Господ дејствува на различни начини, но секогаш врз основа на Неговата милост и прошка со цел да помогне и да спаси. Господ им помага на паганските морнари, бидејќи не Му е сеедно што ќе се случи со нив во разбранетото море. Господ му помага и на пророкот кога ќе се најде во длабочините на морето во утробата на морско чудовиште. Господ им помага и на Ниневјаните, без разлика на каков вид угнетувачи и сторители на злодела се работи. На крајот, Господ е особено загрижен за својот пророк за да го ослободи од неговото зло. Господ не прави ништо со присила, туку само со надворешен поттик, а човекот секогаш останува слободен во неговиот избор.

Иако за љубовта во книгата не се зборува, сепак Бог со Своето дејствување покажува што е тоа љубов. Тоа е љубов која се грижи за целата стварност, љубов која воопшто не е рамнодушна кон она што ќе се случи, па и за најнезначајните нешта, што ќе биде дури и со животните и растенијата. Бог е милостив и полн со милост кон Неговото создание. Од друга страна, пак, Јона не е гулаб, иако неговото име иронично за тоа говори, но се покажува повеќе како јастреб.

Книгата на Јона е книга за простувањето и милоста и во тоа таа оди чекор понапред од сите други старозаветни книги. Со љубовта кон сите, книгата на Јона ја поништува шемата на пријател – непријател и сериозно го доведува во прашање принципот со кој се бара прошка за себе и осуда на другиот. Сликата за Бога во книгата Јона зрачи со добро и прошка за секое суштество. Од Неговата грижа никој не е исклучен. Впрочем, таа веќе зрачи со љубовта која е откриена во Новиот завет во личноста на Исуса Христа.

⁵² G. Ravasi, *I profeti*, Milano 1998, 274.

⁵³ D. Scaiola, *I dodici profeti: perché minori?*, 108–110.

Тоа е љубовта што ги спасува изгубените: блудниот син, Марија Магдалена и Закхеј. Во исто време, таа истакнува дека Божјата љубов не треба да се приватизира и да се задржува само за себе. Секое вовлекување на Бога во лични или национални интереси и против другите значи нарушување на вистинскиот Божји лик. Книгата јасно истакнува дека, никој, никогаш и никаде не може да го одредува Божјиот начин на дејствување во светот, но од друга страна, таквиот Божји начин на дејствување треба се прифати за пример, како човекот да постапува и да се однесува.⁵⁴

Книгата на Јона завршува со прашањето: дали Господ требаше да се смилува на Ниневија, на нејзиниот народ, на децата и на добитокот? Со други зборови, дали Божјиот начин на дејствување е исправен или оној на Јона во неговата осветољубовост? На ова прашање е повикан да одговори секој читател на книгата.

GJOKO GJORGJEVSKI

THE PROPHET JONAH AND THE PROBLEM OF ACCEPTING THE MERCY OF GOD

Abstract

To the story of Jonah is dedicated a small book of the Old Testament, formed of just four chapters, in which the parable of a prophet is narrated, when, against his will, God sends him to preach the conversion to the inhabitants of Nineveh, symbol of power, hostility and evil. The text of the analysis attempts to deepen and actualize the message of the book of Jonah, highlighting the greatness of God's love and the universality of His salvation.

⁵⁴ B. Lujčić, *Starozavjetni proroci*, 432–434.